

Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

Yıl: 2020 Cilt-Sayı: 13(1) ss: 129-148.

Academic Review of Economics and Administrative Sciences

Year: 2020 Vol-Issue: 13(1) pp: 129-148

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ohuibf>

ISSN: 2564-6931

DOI: 10.25287/ohuibf.563177

Geliş Tarihi / Received: 10.05.2019

Kabul Tarihi / Accepted: 15.12.2019

Araştırma Makalesi

Research Article

PLASTİK POŞETLERİN ÜCRETLENDİRİLMESİ UYGULAMASINA GÖSTERİLEN TUTUMSAL VE DAVRANIŞSAL DESTEĞİN AÇIKLANMASINA YÖNELİK MODEL ÖNERİSİ

*İnci DURSUN*¹

Öz

Bu araştırmanın amacı Türk tüketicisinin, çevre politikası araçlarından biri olan plastik poşetlerin ücretlendirilmesi (PPÜ) uygulamasına göstereceği destek üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda çevreci tüketim ve çevreci politikaların kabulüne yönelik araştırmalar ile doğrudan konuya ilişkin yapılmış nitel araştırma bulgularına dayalı olarak bir kavramsal çerçeve geliştirilmiştir. Bu çerçeve kapsamında PPÜ uygulamasına gösterilen tutumsal ve davranışsal desteğin oluşumunda; tutumluluğun, bireysel çevreci normların, hali hazırdaki plastik poşet kullanım miktarının, uygulamaya ilişkin bilgi düzeyinin, uygulamanın algılanan etkililiğinin, uygulamanın algılanan maliyetinin ve çeşitli demografik özelliklerin oynadığı roller incelenmiştir. Önerilen teorik çerçevenin testi için gerekli veri İstanbul, Kocaeli ve Bursa ağırlıklı olmak üzere toplam 23 farklı şehirde yaşayan 321 tüketiciden anket yöntemi ile toplanmıştır. Analiz sonuçları PPÜ uygulamasına yönelik davranışsal ve tutumsal desteğin bazı farklı dinamiklere sahip olduğunu göstermiştir. Ancak uygulamanın algılanan etkililiği ve tüketicilerin uygulama hakkında sahip olduğu bilgi düzeyi hem tutumsal hem de davranışsal desteği önemli derecede etkilemektedir. Araştırma sonuçları ayrıca, tutumsal desteğin bir taraftan mevcut uygulamaya yönelik davranışsal desteği güçlendirirken diğer yandan gelecekteki benzer uygulamaların kabulünü kolaylaştırıldığına işaret etmiştir. Bulgular ışığında, gelecekte kullanılması olası benzer uygulamalar için güçlü tüketici desteğinin nasıl oluşturulabileceği hususunda önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler : Plastik poşetlerin ücretlendirilmesi, davranışsal destek, tutumsal destek, politikaya gösterilen desteğin öncülleri

Jel Kodları : M30, D10.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Gebze Teknik Üniversitesi, incidursun@gtu.edu.tr, ORCID : 0000-0002-9856-3914

A PROPOSED MODEL OF ATTITUDINAL AND BEHAVIORAL SUPPORT FOR PLASTIC BAG FEE IN TURKEY

Abstract

This study aims to explore the factors that influence Turkish consumers' support for the plastic bag fee (PBF) as an environmental policy intervention. For this purpose, a conceptual framework has been developed based on the previous research of environmental consumption, environmental policy support, and the qualitative research findings on responses to plastic bag fee. Within this framework, the impacts of frugality, pro-environmental personal norms, the amount of plastic bag usage, knowledge about the purpose of the practice, perceived effectiveness and perceived cost of the practice, and various demographic factors on the attitudinal and behavioral support were investigated. To test the theoretical framework data was collected through a survey on a sample consisted of 321 consumers living in 23 different cities of Turkey, mainly in Istanbul, Kocaeli, and Bursa. Analysis results showed that behavioral and attitudinal support for the plastic bag fee has some distinct antecedents. However, the perceived effectiveness of and consumers' knowledge about PBF practice has a critical impact on both attitudinal and behavioral support. The findings also indicated that attitudinal support does not only promote behavioral support for the current practice but also facilitate the adoption of similar future practices. In the light of the findings, suggestions on how to enable a strong consumer support for similar practices that may be used in the future are provided

Keywords :Plastic bag fee, attitudinal support, behavioral support, antecedents of policy support.

Jel Codes :M30, D10.

GİRİŞ

Tek kullanımlık plastik alışveriş poşetleri, hafif ve dayanıklı yapıları, hijyenik ve ucuz olmaları sebebi ile yaklaşık 40 yıldır alışverişlerde en çok kullanılan taşıma aracı olmuştur. Genellikle perakendeciler tarafından satın alınarak müşterilere ücretsiz olarak sunulan bu poşetlerin kullanımı giderek artmış, tüketim toplumunun kullan-at alışkanlığının bir simgesi haline gelmiştir. Dünya genelinde her yıl kullanılan plastik poşet sayısının beş trilyon olduğu belirtilmektedir (UNEP,2018). Net bir rakam olmamakla birlikte ülkemizde plastik poşet tüketiminin günde 50 milyonu bulduğu tahmin edilmektedir (BİK, 2017). Sağladığı avantajların yanında kullanım miktarındaki büyük ölçekli artış dikkatleri plastik poşetlerin çevre ve canlılar üzerindeki olumsuz etkilerine çekmiştir. Öyle ki, dünya genelinde geri dönüşüme neredeyse hiç katılmayan ve doğada çözünmesi 400-1000 yılı bulan (Musa vd., 2013) bu poşetler çöp sahalarında birikmekte veya aerodinamik yapıları sebebi ile çevreye dağılmakta; toprağa, suya ve dolayısıyla insanların besin zincirine karışmakta; deniz ve karada yaşayan canlılara zarar vermektedir (Clapp & Swanson, 2009). Tek kullanımlık plastik poşetlerin sağlık, çevre ve ekonomik açıdan getirdiği bu tehditleri azaltmak için geçtiğimiz 20 yıl içinde birçok ülkede; köyler, kasabalar, şehirler, bölgeler veya ülke genelinde etkili olacak çeşitli önlemler alınmıştır (Clapp & Swanson, 2009). Alınan bu önlemlerin özellikle 2015 yılı itibarıyla artış gösterdiği dikkat çekmektedir. Bu artışta Avrupa Birliği'nin 2015/720 direktifi ile üye ülkelere hafif plastik poşet kullanımının 2019 yılı sonuna kadar kişi başı 90 poşete, 2025 sonuna kadar 40 poşete düşürmesi yönünde çağrıda bulunmasının da etkisi olmuştur (UNEP, 2018).

Dünyadaki uygulamalara benzer şekilde ülkemizde de plastik poşet kullanım miktarının azaltılmasına yönelik bir dizi önlem alınmıştır. Bu kapsamda ilk olarak tüketicileri bilgilendirme ve teşvik etmeye yönelik yerel düzeyde uygulamalar başlatılmış, ardından da ülkenin genelinde etkili olacak yapısal bir politika aracı kullanımı kararı alınmıştır. Bu kapsamda, Avrupa Birliği Direktifi dikkate alınarak güncellenen Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği ile 1 Ocak 2019'dan itibaren açık gıdalar için birincil ambalaj olarak veya bu gıdaların hijyeni için ihtiyaç duyulan çok hafif (kalınlığı çift kat 15 mikronun altında olan) plastik poşetler dışındaki plastik alışveriş poşetlerinin

satış noktalarında kullanıcıya veya tüketiciye ücretsiz temin edilmesi yasaklanmış, bu poşetlerin tüketicilere belirli bir ücret karşılığında satılması zorunluluğu getirilmiştir (Resmi Gazete, 2017). Yapılan ilk açıklamada 2019 yılı için fiyatların 25-50 kuruş arasında olacağı belirtilmiş daha sonra yapılan güncelleme ile poşet ücreti 25 kuruş olarak belirlenmiştir.

Plastik poşetlerin ücretlendirilmesi (PPÜ) uygulaması ile 2018 yılı itibari ile kişi başı 440 olan plastik poşet kullanım miktarının 2019 yılı sonuna kadar 90'a düşürülmesi (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019), diğer bir ifade ile poşetlerin kullanımının %80 azaltılması hedeflenmiştir. Dünya genelindeki benzer uygulamaların etkilerine bakıldığında poşet kullanımında %40 ile %90 arasında bir azalmanın mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Belçika'da tüketiciler için plastik poşetlerin ücretli hale getirilmesinden on yıl sonra bu poşetlerin kullanım miktarında %80, Danimarka'da 11 yılda %50, Yunanistan'da uygulama yürürlüğe girdikten bir ay sonra %75-80, Hollanda'da bir yıl içinde %40 azalma sağlanmıştır (UNEP 2018). Taiwan'da da 2001 yılında plastik poşetlerin ücretlendirilmesi ile kullanım oranı %69 oranında düşmüştür (Romer, 2010). Benzer şekilde PPÜ uygulaması getirilen ABD'nin Victoria şehrinde kullanılan poşet miktarında %79 (Lewis vd., 2010), Washington eyaletinde de %60 oranında bir düşüş sağlanmıştır (Rivers vd., 2017).

Bu noktada benzer uygulamaların neden farklı çıktılara sebep olduğu sorusu akla gelmektedir. PPÜ uygulamasının poşet kullanım miktarında sağlayacağı azalma, poşet ücretinden toplumun kültürel yapısına kadar uzanan yelpazede pek çok faktörün etkisi altındadır. Ancak PPÜ uygulamasındaki başarısı sıkça vurgulanan İrlanda örneği, paydaşların tutumsal desteğinin uygulamanın verimliliği için çok önemli bir etmen olduğuna dikkat çekmiştir. 2002 yılında ülkede tek kullanımlık plastik poşetler 0.15 € olarak ücretlendirilmiş ve bu sayede poşet kullanımı bir yıl içinde %90'dan daha büyük bir oranda azalmıştır. Convery vd. (2007), İrlanda'daki bu başarının, uygulamanın yoğun bilgilendirme kampanyaları ile desteklenmesi ve böylece tüketiciler de dahil olmak üzere tüm paydaşların desteğinin kazanılmasıyla mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Gerçekte yalnızca PPÜ uygulamalarının değil, diğer birçok sürdürülebilir tüketim odaklı politikanın etkili bir biçimde uygulanabilmesi ve kalıcı davranış değişikliği oluşturabilmesi için tüketicilerin politikayı desteklemesi, değişimin gerekliliğine inanması ve aynı amaç doğrultusunda işbirliği yapmayı kabul etmesi gerekmektedir (Berglund & Matti, 2006; Lam, 2015). Ancak burada adı geçen "politika desteği" yalnızca davranışsal olarak uygulamanın getirdikleri doğrultusunda davranmak anlamına gelen "davranışsal desteği" değil, aynı zamanda uygulamaya dair olumlu duygu ve düşüncelere sahip olmayı ifade eden "tutumsal desteği" de içine almaktadır. Konuya ilişkin farklı araştırmalarda "politika desteği" ifadesinin "kabul etmek", "katılmak", "uygun bulmak", "destekler görüş bildirmek", "olumlu tepki göstermek" gibi anlamlarda kullanıldığı (Schade & Schlag, 2003) yani hem tutumsal hem de davranışsal desteği kapsadığı görülmektedir.

Ancak bir politikaya yönelik tutumsal ve davranışsal desteği aynı anda sağlamak oldukça zor bir hedeftir. Özellikle ekonomik caydırıcılar içeren politikaların olumsuz tepkilere sebep olabildiğine dair bulgular da (örn, Jakovcevic vd., 2014) göz önüne alındığında PPÜ uygulamasına yönelik davranışsal ve tutumsal desteğin birbirleri ile tam olarak örtüşmemesi şaşırtıcı olmayacaktır. Gerçekten de Dursun (2019) tarafından Türk tüketicilerinin PPÜ uygulamasına yönelik tepkilerinin belirlenmesi amacı ile yürütülen keşifsel araştırmada "mecburi davranışsal destek" olgusuna rastlanmaktadır. Buna göre, bazı tüketiciler uygulamaya yönelik tutumsal destek göstermemelerine; uygulamanın gerekliliğine, faydasına inanmamalarına rağmen poşetlere ücret ödememek için "mecburi bir davranışsal destek" göstereceklerini ifade etmiştir. Elbette ki PPÜ uygulamasının temel amacı ani davranış değişiklikleri yaratabilmektir ancak uygulamaya gösterilen tutumsal destek sağlanan davranışsal değişimin ne kadar kalıcı olacağını etkileyecektir. Bu sebeple uygulamaya ilişkin tutumsal ve davranışsal desteğin bir arada incelenmesi, farklı destek türleri arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi, varsa ayrı öncüllerinin belirlenmesi, gelecekte yürürlüğe girmesi planlanan benzer uygulamaların verimliliğinin sağlanması için önemlidir.

Uluslararası literatürde çevre politikalarının tüketiciler tarafından kabulüne ilişkin çeşitli araştırmalar yer alsa da (örn. Carman, 1998; Eriksson vd., 2006; Harring & Jagers, 2013; Rhodes vd., 2014) tutumsal ve davranışsal destek ayrımının yapıldığı bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu

bağlamda bu araştırmanın temel motivasyonu PPÜ uygulamasına gösterilen tutumsal ve davranışsal desteği açıklamaya yönelik kavramsal bir çerçeve önerisinde bulunmaktadır. Keşifsel bir tasarıma sahip olan bu çalışmada cevaplanması amaçlanan araştırma soruları şunlardır: (1) PPÜ uygulamasına yönelik tutumsal ve davranışsal destek düzeyleri nelerdir? (2) Uygulamaya yönelik tutumsal ve davranışsal desteğin öncülleri nelerdir? (3) Davranışsal ve tutumsal desteğin öncülleri birbirlerinden farklılaşmakta mıdır? (4) Uygulamaya yönelik tutumsal ve davranışsal desteğin gelecekteki benzer uygulamaların kabulüne etkileri nelerdir? Bu kapsamda araştırma; çevreci tüketim davranışı literatürü, çevre politikalarının kabulüne yönelik araştırmaların ve PPÜ uygulamasına ilişkin nitel araştırma bulgularının ışığında, uygulamaya yönelik gösterilen tutumsal ve davranışsal desteği açıklamaya yönelik kavramsal bir model önerisi sunmayı amaçlamaktadır. Araştırma bulgularının ekonomik yatırımlar içeren sürdürülebilir tüketim odaklı çevre politikalarına gösterilen desteği açıklamaya yönelik gelecek araştırmalara teorik altyapı oluşturması beklenmektedir. Diğer taraftan, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'ndan yapılan açıklama benzer uygulamaların süreceği, önümüzdeki birkaç yıl içinde tüketici düzeyinde depozito ve diğer sıfır atık uygulamalarının yaygınlaştırılacağı yönündedir (CNN TURK, 2019; NTV, 2019). Tüketicilerin, bir başlangıç uygulaması olarak nitelendirilebilecek PPÜ uygulamasına göstereceği desteğin temel dinamiklerini anlamak gelecekteki benzer uygulamaların daha kalıcı davranış değişikliği yaratabilecek şekilde planlanmasına yönelik önemli ipuçları sunacaktır.

I. PLASTİK POŞETLERİN ZARARLARI VE DÜZENLEYİCİ POLİTİKALAR

Tek kullanımlık plastik poşetler doğa, sağlık ve ekonomi üzerinde dolaylı veya dolaysız birçok olumsuz etkiye sahiptir. Örneğin, bu poşetler kara ve denizlerde yaşayan yüzlerce canlının hava yollarını, sindirim sistemlerini tıkamak veya vücutlarına dolanmak suretiyle ölümlere sebep olmakta, bu canlılar tarafından kazara yenildiklerinde ise plastik, canlıların vücut dokularına sızmaktadır (Lewis vd., 2010; UNEP, 2018). Diğer taraftan plastik poşetler doğada çözüldüklerinde biyolojik olarak parçalanmadıkları için giderek daha küçük parçalara bölünerek mikro plastiklere dönüşmekte; toprağa, suya ve ardından burada yetişen bitkilerin yapısına geçmektedir (Clapp & Swanson, 2009; Musa vd., 2013). İki şekilde de mikro-plastik partiküllerin ve dolayısı ile plastiklerin üretiminde kullanılan toksik maddelerin (Baker, 2010) insanların besin zincirine girme olasılığı oldukça yüksektir. Bunlara ek olarak plastik poşetler özellikle atık yönetimi açısından zayıf ülkelerde bulaşıcı hastalık taşıyan sineklere beslenme alanı oluşturmakta ve kanalizasyon borularının ve mazgalların tıkanmasına ve dolayısı ile doğal afetlerin etkisinin artmasına sebep olmaktadır (Clapp & Swanson, 2009). Plastik poşetler ayrıca ekonomik açıdan da bazı olumsuz etkilere sahiptir. Öyle ki, 100 milyar poşetin üretimi için yaklaşık 12 milyon varil petrol hiç de verimli olmayan bir şekilde kullanılmaktadır (Romer, 2010). Diğer taraftan, "şehir çalılığı", "beyaz kirlilik" gibi isimlerle anılan plastik poşetlerin (Baker, 2010) sebep olduğu görüntü kirliliği özellikle turizm gelirlerine olumsuz etki etmekte ve dolaylı olarak ekonomiye zarar vermektedir. Denizlerdeki, kumsal ve plajlardaki plastiklerin temizlenmesi için dünya genelinde her yıl 13 milyar dolardan fazla harcama yapılmaktadır (UNEP, 2018). Toplanan plastik poşetlerin imhası için toprağa gömme, yakma veya geri dönüştürme gibi alternatif yöntemler bulunmaktaysa da poşetlerin yalnızca %0,6 lık bir kısmı geri dönüşüme girmekte geri kalan bölümü çevreye büyük zarar veren diğer iki imha yöntemi ile yok edilmektedir (Baker, 2010).

Tek kullanımlık plastik poşetlerin zararlarını minimize etmek için iki çözüm önerisi getirilmektedir. Bunlar; (1) doğada çözülmesi daha kolay tek kullanımlık taşıma araçlarına geçilmesi ve/veya (2) tekrar kullanılabilen daha dayanıklı taşıma araçlarının yaygınlaştırılmasıdır. Tek kullanımlık çevre dostu alternatifler kese kâğıtları, tek kullanımlık geri dönüştürülmüş poşetler, farklı hammaddeler ile üretilmiş doğada çözünebilir poşetlerdir. Lewis vd. (2010) tarafından yapılan yaşam döngüsü analizi sonuçları, önceki birçok araştırma bulgularıyla benzer şekilde; küresel ısınma, fotokimyasal oksidasyon, azot ve fosfat artışına sebep olma, toprak ve su kullanımı, katı atık yaratma, fosil yakıt kullanımı gibi kriterler açısından düşünüldüğünde tek kullanımlık tüm taşıma araçlarının

hem avantaj hem de bazı dezavantajları olduğunu göstermiştir. Örneğin, üretim ve geri dönüşüm süreçleri incelendiğinde tek kullanımlık kese kâğıtlarının yalnızca fotokimyasal oksidasyon açısından tek kullanımlık plastik poşetlerden üstün olduğu, karbondioksit salımı ve su kullanımı gibi kriterler açısından çevreye zararlarının plastik poşetlerden de fazla olabileceği ortaya çıkmıştır. Market poşetleri üzerine yapılan başka bir araştırma, kese kâğıtlarının, çöp poşeti gibi birden çok defa kullanılabilen plastik poşetlerden daha fazla çevresel hasara sebep olduğunu göstermiştir (Eurocommerce Report, 2004). Araştırma sonuçları, belirli bir sıklığın üzerinde kullanılması halinde, dayanıklı ve yeniden kullanılabilen poşet alternatiflerinin tüm kriterler açısından tek kullanımlık poşetlere oranla en az çevre zararı yaratan seçenek olduğunu göstermektedir. Bu sebeple, tek kullanımlık plastik poşet kullanımının azaltılması için en çevreci çözümün yeniden kullanılabilen poşetlerin yaygınlaştırılması olduğu görülmektedir.

Tablo 1: Plastik Poşetlerin Kullanımının Azaltılmasına Yönelik Alınan Politik Önlemler

POLİTİKA ARACI		ÖZELLİKLER	UYGULAMAYI KULLANAN ÜLKELERDEN BAZILARI*
Regülasyon	Yasak	Belirli özelliklerdeki (örneğin kalınlığı 30 mikrondan az olan) plastik poşetlerin kullanımının tamamen yasaklanması.	Mali, 2012; Mozambik, 2016; Nijerya, 2015; Senegal, 2016; Bangladeş, 2002; Hindistan, 2016; Fransa, 2016; Etiyopya, 2007; Kenya, 2017; Haiti 2003; Panama, 2018; Papua Yeni Gine, 2016.
Ekonomik yaptırımlar	Tedarikçilere vergi/ücret	Plastik poşet tedarikçileri tarafından ödenen vergi/ücrettir. Davranış değişikliği yaratabilmesi için ödemenin perakendecilere, perakendeciler üzerinden de tüketicilere yansıtılması ve böylece yeniden kullanılabilir taşıma araçlarının özendirilmesi gereklidir.	Bulgaristan, 2011; Danimarka, 1994; Hırvatistan, 2014; Macaristan, 2012; Portekiz, 2015.
	Perakendecilere vergi/ücret	Tedarikçilerin plastik poşet satın alırken ödedikleri vergidir. Ancak burada ödenen verginin tüketicilere yansıtılması zorunluluğu yoktur.	Botswana, 2007; Vietnam, 2012; Letonya, 2009.
	Tüketicilere vergi/ücret	Satış noktasında her poşet için belirli bir ücret ödenmesidir, ücret devlet tarafından belirlenir.	Tayvan, 2003; Belçika, 2007; Çek Cumhuriyeti, 2018; Kıbrıs, 2018; Yunanistan, 2018; Estonya, 2017; İrlanda, 2002; Malta 2009; Hollanda, 2016; Fiji, 2017; Romanya, 2009; Slovakya, 2018.
Regülasyon ve ekonomik yaptırımların birlikte kullanımı	Yasak & vergi/ücret	Yasak ve ücret uygulamasının birleşimidir. Örneğin belirli kalınlığın altındaki plastik poşetler yasaklanırken aynı anda belirli kalınlıktaki poşetler için ücret talep edilebilir.	Tunus, 2017; Zimbabve, 2010; Çin, 2008; Kolombiya, 2017; İsrail, 2017.

*Yalnızca ülke genelindeki uygulamalardan örnekler verilmiştir.

Kaynak: UNEP (2018). SINGLE-USE PLASTICS: A Roadmap for Sustainability'den uyarlanmıştır. [Web: <https://bit.ly/2LtehRN> Erişim Tarihi: 28.02.2019].

Dünya genelinde plastik poşetlerin kullanımının azaltılması için hükümetler tarafından çeşitli politik önlemler alınmaktadır. Bu önlemler incelendiğinde plastik poşet kullanımının azaltılması yönünde iki ayrı yaklaşım olduğu görülmektedir. Bu ayrıma göre hükümetler bazen ilk (ve bazen de tek adım) olarak eğitim sistemi, medya mesajları, medya düzenlemeleri ve etiketleme gibi uygulamalarla toplumu bilgilendirme yoluna gitmekte böylece toplumda farkındalık yaratmayı, sosyal norm oluşturmayı ve tüketicileri gönüllü olarak daha çevre duyarlı davranmaya (mesela daha az plastik poşet kullanmaya) ikna etmeyi amaçlamaktadır (Jackson & Michaelis, 2003). Diğer taraftan hükümetler bazen, toplumun genelini tehdit eden riskleri en aza indirmek için davranışlarda ani değişiklik yaratabilecek, örneğin plastik poşet kullanım miktarını hızlıca azaltacak bazı yapısal

politika araçlarına başvurmaktadır. Plastik poşetlerin kullanımının azaltılması için başvuru yapısal politika araçları Tablo 1’de gösterildiği gibi yasaklar, vergi/ücret gibi ekonomik yaptırımlar veya bunların bir arada kullanımı ile tasarlanmaktadır. Bunların dışında hükümetler çeşitli perakendecilerle imzaladıkları gönüllü anlaşmalar ile o perakendecilerde tek kullanımlık plastik poşet kullanımını azaltılmasını sağlayabilmektedir.

II. PPÜ UYGULANMASINA GÖSTERİLEN TUTUMSAL VE DAVRANIŞSAL DESTEĞİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK MODEL ÖNERİSİ

Tablo 1’de görüldüğü gibi plastik poşetlerin ücretlendirilmesi (PPÜ) uygulaması ekonomik yaptırımlar grubuna giren ve dünya genelinde sıklıkla kullanılan bir politika aracıdır. Uygulama, belirli türdeki plastik poşetlerin talep eden tüketicilere belirli bir fiyat karşılığı satılmasını içermektedir. Jakovcevic vd. (2014) tarafından özetlendiği gibi uygulamanın poşet kullanım davranışı üzerindeki etkileri, dışsal ve içsel motivasyon sağlama durumuna göre farklılık gösterecektir. Buna göre uygulamanın sonundaki davranış değişimi edimsel koşullanma yolu ile (Skinner, 1953), istenmeyen davranışın (fazla poşet kullanımı) olumsuz sonuçlar (ücret ödeme durumu) ile ilişkilendirilmesi yolu ile gerçekleştirilebilir. Bu hali ile ekonomik yaptırım bir tür dışsal motivasyon aracı olarak kullanılmakta ve tüketiciler daha az poşet tüketmeye sevk edilmektedir. Ancak burada gözlenen davranış değişikliği her zaman tüketicilerin politikayı desteklediği anlamına gelmemektedir. Öyle ki kişi uygulamaya yönelik olumlu bir tutum beslemeden veya tam tersi uygulamaya yönelik negatif tutumları olduğu halde ücret ödememek için poşet tüketimini azaltıyor olabilir. Bu türden bir davranış değişikliğinde dış motivasyon ortadan kalktıktan bir süre sonra tüketiciler eski davranışlarına geri dönecek, kalıcı bir davranış değişikliği sağlamayacaktır. Diğer taraftan PPÜ uygulaması kişiye çevreyi korumaya yönelik sorumluluklarını, ahlaki zorunluluklarını hatırlatarak ve bu sorumlulukları güçlendirerek poşet kullanımı konusunda daha kalıcı bir davranış değişikliği sağlama potansiyeline de sahiptir (Jakovcevic vd., 2014). Kişinin uygulamanın yerinde ve gerekli olduğuna, faydalı sonuçlar doğuracağına yönelik düşüncelere sahip olması bu kalıcı davranış değişikliğine destek olacaktır.

PPÜ uygulamasının davranış değişimi oluşturma yolundaki bu iki rotası dikkate alınarak uygulamaya yönelik tüketici desteği bu araştırmada “davranışsal destek” ve “tutumsal destek” olmak üzere iki ayrı boyutta ele alınmıştır. PPÜ uygulamasına yönelik davranışsal destek; uygulama devreye girdiğinde uygulamanın gereklerini yerine getirmeye, daha az poşet kullanmak için çaba sarf etmeye yönelik niyeti ifade etmektedir. Tutumsal destek ise PPÜ uygulamasının çevrenin korunması için gerekli olduğuna yönelik inancı, uygulamaya yönelik olumlu duygu ve düşünceleri, uygulamayı anlamlı bulmayı ifade etmektedir. Buna göre uygulamaya yönelik davranışsal destek, tutumsal desteğin de etkisi ile daha da güçlenecek ve böylece tam bir politika desteğinden bahsetmek mümkün olacaktır. Bu sebeple araştırmada öngörülen ilk ilişki politika desteği boyutları arasındaki ilişkidir ve tutumsal destek arttıkça, davranışsal desteğin de artacağı öngörülmektedir. PPÜ uygulamasına gösterilen tutumsal ve davranışsal destek ile ilişkili olacağı öngörülen diğer faktörler ve ilişkilerin doğası; (1) çevreci tüketim davranışı araştırmalarının sonuçları, (2) sürdürülebilir çevre politikalarına gösterilen desteği inceleyen araştırmaların bulguları ve (3) Dursun (2019) tarafından konuya ilişkin yürütülen nitel araştırma sonuçları çerçevesinde önerilmiş, aşağıda kısaca açıklanmıştır.

III.1. Bireysel Norm

Çevreci politikaları kabul etmek ve desteklemek, çevre problemlerinin çözümüne dolaylı yollarla katkı sağlayan bir çevreci tüketim davranışı şeklindedir (Stern, 2000; Wan vd., 2015). Bu sebeple çevreci tüketim davranışları ile ilişkili birçok faktörün (literatür taraması için bakınız Tuğer vd., 2018) çevre politikalarını destekleme niyeti ile de ilişkili olması beklenir. Çevreyi korumaya yönelik bireysel normlar bu kapsamda öne çıkan faktörlerden biridir. Norm Aktivasyon Teorisi (Schwartz, 1977) ve Değer-İnanç-Norm Teorisi (Stern vd.,1999) çevreye yararlı bir davranışın

sergilenebilmesi için bireysel normların harekete geçirilmesi gerektiğini vurgulamakta; çevreci duyarlılık, davranışlarının sonuçlarının farkına varma, sorumluluk üstlenme ve algılanan etkililik gibi kavramların çevreci davranışlar üzerinde doğrudan değil, normları tetiklemek sureti ile etkide bulunduğu işaret etmektedir. Çevreyi korumaya yönelik ahlaki bir zorunluluk hissi duyma olarak tanımlanan bireysel normların (Harland vd., 1999) çevreyi korumaya yönelik bazı politika ve uygulamaların desteklenmesinde de etkili olduğu ampirik çalışmalarla kanıtlanmıştır (örn: Steg vd., 2005; Eriksson vd., 2006; Harring & Jagers, 2013; Rhodes vd., 2014; Mørk vd., 2017). Benzer şekilde çevreyi korumaya yönelik duyulan ahlaki zorunluluk hissini, aynı amaca hizmet ettiği vurgulanan PPÜ uygulamasının kabulünü olumlu yönde etkileyeceği öngörülmektedir.

II.II. Tutumluluk

Bir hayat tarzı özelliği olarak nitelendirilen tutumluluk; uzun vadeli ekonomik bir hedef doğrultusunda kişilerin ürün ve hizmet alımlarını ve kullanım miktarlarını kısıtlama düzeyleri olarak tarif edilmektedir (Lastovicka vd., 1999). Çok daha dikkatli, düşünüp taşınarak, kısıtlı düzeyde harcama yapma davranışlarını beraberinde getiren tutumluluğun (Witkowski, 2010) enerji tasarrufu (örn, Fujii, 2007; Dursun vd., 2017) ve gönüllü sadelik gibi kişiye ekonomik fayda sağlama potansiyeli olan çevreci tüketim davranışlarını desteklediği görülmüştür (Iyer & Muncy, 2009; Ozanne & Ballantine 2010; Dursun vd., 2017). Bununla birlikte diğer bazı çevreci tüketim davranışlarının alışlagelmiş davranışlardan daha yüksek maliyetli olarak algılandığı görülmektedir. Örneğin, çevre dostu ürünler alternatiflerinden daha pahalı olarak algılanabilmekte bu durum ürünlerin satın alınması önünde engel teşkil etmektedir (Tan vd., 2016). PPÜ uygulaması, ekonomik caydırıcılık özelliği taşıyan bir politika aracıdır ve değiştirilmeye çalışılan davranışın ekonomik maliyetini yükseltmektedir. Bu sebeple uygulamaya ilişkin iki farklı destek boyutunun tüketicilerin tutumluluk düzeyinden farklı şekillerde etkilenmesi; tutumluluk eğilimi arttıkça uygulamaya yönelik tutumsal desteğin zayıflaması, davranışsal desteğin ise poşet ücreti ödemekten kaçınmak için artması beklenmektedir.

II.III. Plastik Poşet Kullanım Miktarı

PPÜ uygulaması, mevcut plastik poşet kullanım rutininde değişiklik yaparak yeni bir alışveriş rutini geliştirmeyi, tekrar kullanılabilir taşıma araçlarını (alışveriş çantası, file, sepet vb.) kullanma alışkanlığını kazandırmayı hedeflemektedir. Konuya ilişkin yapılan nitel araştırma (Dursun, 2019) uygulamaya yönelik olumsuz tepki veren tüketicilerin özellikle market poşetlerini gerektiğinden fazla kullanan tüketiciler olduğunu göstermiştir. Öyle görünmektedir ki, PPÜ uygulamasının kabulü hali hazırda plastik poşet kullanım miktarı ile de ilişkilidir. Mevcut davranışların, davranış değişikliği öneren uygulamalara yönelik desteği etkileyeceğine yönelik bu argümanı destekleyen bazı ampirik bulgular mevcuttur. Örneğin Harring & Jagers (2013) akaryakıtta CO2 vergisi uygulamasının kabulüne ilişkin yaptıkları çalışmada, aracını daha sık kullanan tüketicilerin uygulamaya yönelik tutumlarının daha olumsuz olduğunu göstermiştir. Bunun tam tersi şekilde, politikanın önerdiği yeni davranış ile uyumlu davranışları halihazırda sergilemekte olan (örneğin kişinin zaten alışverişlere kendi alışveriş torbasıyla gidiyor olması) tüketicilerin davranışlarında büyük bir değişiklik gerektirmeyen uygulamayı desteklemeleri çok daha olasıdır (Wan vd., 2018). Bu sebeple, uygulama yürürlüğe girmeden önce nispeten çok daha fazla poşet kullanan tüketicilerin uygulamaya desteğinin daha zayıf olmasını beklemek yanlış olmayacaktır.

II.IV. Uygulamanın Amacına İlişkin Bilgi Düzeyi

PPÜ uygulamasına ilişkin yürütülen nitel çalışmada en dikkat çeken bulgulardan biri araştırmanın yapıldığı aylarda uygulamanın yürürlüğe girmesine yaklaşık 2 ay kalmış olmasına rağmen katılımcılardan %80'nin uygulamaya ilişkin hiçbir bilgisinin olmamasıdır (Dursun, 2019). Geriye kalan katılımcıların bilgi düzeyleri ise çok düşük seviyededir. Uygulamanın en başarılı örneği

olarak işaret edilen İrlanda uygulamasında hükümetin ilk aşamada tasarladığı tanıtım kampanyaları ile tüketicileri bilgilendirdiği, ücret ödemeye hiç de gönüllü olmayan tüketicilerin zihninde, verilen ücretin çevreci bir davranış olduğu ve çevreye olumlu etki edeceği algısının oturtulduğu ve böylece tüketicilerin desteğinin kazanıldığı belirtilmektedir (Convery vd., 2007). Bu sebeple PPÜ uygulamasının amacına ilişkin tüketicilerin sahip olduğu bilgi düzeyinin uygulamaya gösterilen desteği olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir.

II.V. Uygulamanın Algılanan Etkililiği

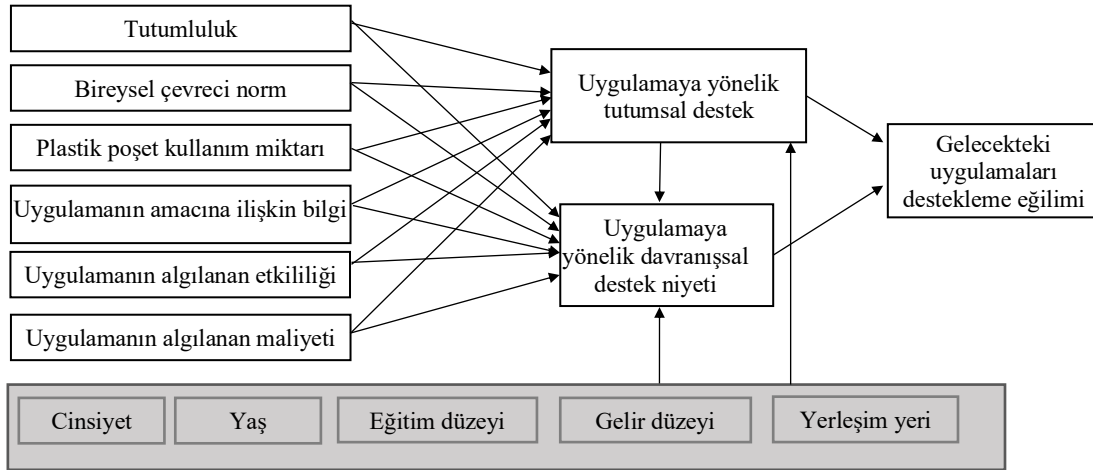
Bir politikanın algılanan etkililiği, paydaşların politikanın hedeflediği amaçlarına ulaşacağına, diğer bir ifade ile politikanın hedef aldığı toplumsal problemin ortadan kalkmasını sağlayabileceğine dair inancın gücünü temsil etmektedir (Lubell, 2003). Amaçlanan hedefe ulaşmada etkili olacağına inanılmayan bir politikayı desteklemek için hiçbir neden bulunmadığından hükümetlerin insanları politikanın etkili olacağı konusunda ikna etmesi oldukça önemlidir (Wan vd., 2018). Alanda yapılan ampirik araştırmalar da uygulamanın etkililiğinin birçok farklı alanda uygulanan sürdürülebilir tüketim odaklı çevre politikalarının tüketiciler tarafından kabulünü etkileyen en kritik faktörlerden biri olduğunu kanıtlamaktadır (Rienstra vd., 1999; Kallbekken & Sælen, 2011; Rhodes vd., 2014; Lam, 2015; Wan vd., 2015). Bu sebeple PPÜ uygulamasına gösterilen davranışsal ve tutumsal desteğin, uygulamanın etkili olacağı yönündeki inançlar güçlendikçe artacağı öngörülmektedir.

II.VI. Uygulamanın Algılanan Maliyeti

Plastik poşetlerin kullanım miktarının azaltılması amaçlayan PPÜ uygulaması, alışveriş öncesi, sırası ve sonrasındaki süreçlerde bazı davranışsal değişimler gerektirmektedir. Buna göre tüketiciler ya daha önceleri ücretsiz olarak verilen poşetler için belirli bir ücret ödeyecek ya da alternatif taşıma araçlarını yanında getirecektir. Yapılan keşifsel araştırmalar, birden çok kullanılabilen taşıma araçlarının (ör. bez alışveriş torbaları) satın alma, evde saklama, temizleme, yanında taşıma gibi konularda uğraştırıcı bulunduğunu göstermektedir (Dursun, 2019). Açık ki uygulama tüketiciler için tamamı maddi olmayan bazı maliyetler getirmektedir. Yapılan araştırmalar, toplumun faydasından ziyade bireysel fayda elde etmeye odaklı olan bazı tüketicilerin zaman, çaba veya maddi kaynaklarını çevre yararına harcamaya gönüllü olmadıklarını göstermektedir (Gruber & Schlegelmilch, 2014). Bu sebeple uygulamanın bireye getireceği maliyete ilişkin algı güçlendikçe uygulamaya yönelik gösterilen desteğin azalması olasıdır.

II.VII. Demografik Faktörler

Demografik özellikler hem çevreci tüketim davranışı araştırmalarında hem de politika kabulü araştırmalarında sıklıkla incelenen öncüllerdendir. Demografik faktörlerin etkilerine dair bulgular bazen çelişkili olsa da genel olarak çevreci tüketimin eğitim seviyesi, yaş, gelir seviyesi artıkça arttığı kadınların erkeklere göre nispeten daha çevreci davrandığı görülmektedir (Laroche vd., 2001; Diamantopoulos vd., 2003; Mostafa, 2007). Çevreci politikaların kabulünde de, etki yönleri değişebilmekle birlikte, yaşın (Carman, 1998; Dietz vd., 2007; Konisky vd., 2008; Kauder vd., 2018) cinsiyetin, (Rauwald ve Moore, 2002; Konisky vd., 2008; Kallbekken & Sælen, 2011; Rhodes vd., 2014; Kauder vd., 2018), gelirin (Dietz vd., 2007; Rhodes vd., 2014), eğitim düzeyinin (Rhodes vd., 2014), ırk (Dietz vd., 2007) ve yaşam alanının (Harring ve Jagers, 2013) etkili olduğu bulunmuştur. Bu araştırma kapsamında PPÜ uygulamasına yönelik destek üzerinde etkisi incelenecek demografik faktörler cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, gelir düzeyi ve yerleşim yeri olarak belirlenmiştir. Beklenen ilişkileri gösterir araştırma modeli Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1: Araştırma modeli

III. YÖNTEM

Araştırma kapsamında veri toplama aracı olarak online ve basılı anketler kullanılmıştır. PPÜ uygulaması tüm satış noktalarını kapsamaktadır. Ancak anket sorularının cevaplanması sırasında yanlış anlaşılmalara engellemek ve cevaplayıcıların belirli bir referans noktasına odaklanmasını sağlamak amacıyla sorular market alışverişleri ve market poşetleri bağlamında hazırlanmıştır. Hazırlanan anketin ön sayfasında katılımcıların çevreyi korumaya yönelik bireysel normlarını, tutumluluk eğilimlerini, market poşeti kullanım alışkanlıklarını ve yaklaşan PPÜ uygulaması hakkındaki bilgi düzeylerini ölçümleyen sorulara yer verilmiştir. Anketin ön sayfasında uygulamaya ilişkin mevcut bilgi düzeyleri ölçülen tüketicilerin bir kısmının uygulamaya ilişkin bilgisinin olmayacağı düşünülerek anketin arka sayfasının en üst bölümünde uygulamaya ilişkin bir bilgilendirme metnine yer verilmiştir. Burada amaç, ilk olarak katılımcıların kendilerine herhangi bir bilgi verilmeden önce uygulamaya ilişkin sahip oldukları bilginin düzeyini ölçmek, ardından mevcut bilgi seviyeleri yetersiz olan katılımcılara uygulamayı tanıtarak uygulama hakkında fikirlerini belirtmeye olanak tanımadır. Bu doğrultuda birçok medya kanalında uygulamaya ilişkin halkı bilgilendirmek amacı ile kullanılan şu kısa metinden faydalanılmıştır:

“Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından gereksiz plastik poşet tüketimini azaltmak ve çevre kirliliğini önlenmek amacıyla getirilen düzenleme ile plastik alışveriş poşetlerini ücretlendiriliyor. 1 Ocak 2019 tarihinde hayata geçecek olan uygulama ile bütün satış noktalarında (market, mağaza, fırın, pazar vb.) plastik poşetler tüketiciye ücret karşılığı verilecek. Plastik poşet ücretleri 25 ile 50 kuruş arasında değişecek. Düzenleme ile gereksiz plastik poşet tüketiminin ciddi oranda azaltılması, tüketicilerin alışveriş yaparken yanlarında getirebilecekleri tekrar kullanımlık poşet, çanta, tekerlekli alışveriş arabaları kullanma yönünde teşvik edilmesi hedefleniyor”

Açıklamanın ardından tüketicilerin bahsi geçen uygulamaya yönelik tutumsal desteklerini, davranışsal destek niyetlerini, uygulamanın etkililiğine dair düşüncelerini ve uygulamanın getireceği maliyete ilişkin algılarını değerlendiren ölçeklere yer verilmiştir. Anketin son bölümünde ise katılımcılara; yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni hal, gelir durumu bilgileri ile yaşadıkları şehir ve yerleşim yerinin türünü soran sorular yöneltilmiştir.

III.1. Ölçekler

Tüketicilerin tutumluluk eğilimlerinin ölçümü için gerekli sorular Lastovicka vd. (1999) tarafından geliştirilen ölçekten uyarlanmıştır. Uygulamanın algılanan etkinliğinin ölçümü için

Pelletier, Dion, Tuson ve Green-Demers (1999) tarafından çevreci stratejiye yönelik inançları değerlendirmede kullanılan dört sorudan faydalanılmıştır. Bireysel normlara yönelik üç soru Stern vd. (1999)'dan uyarlanmıştır. Uygulamaya yönelik tutumsal destek kavramının ölçümü için kullanılan üç soru farklı araştırmalarda kullanılan (Eriksson, vd., 2006; Dietz vd., 2007; Rhodes, Axsen & Jaccard, 2017) tek soruluk maddelerden uyarılma yapılarak oluşturulmuştur. Bu ölçeklerin tümü 5'li Likert ölçeklerdir (1: Kesinlikle katılmıyorum, 5: Kesinlikle katılıyorum).

Araştırma kapsamındaki diğer değişkenlerin ölçülmesinde ise daha önce kullanılmış herhangi bir ölçek bulunmadığından, makalenin yazarı tarafından geliştirilen 5'li Likert ölçeklerden faydalanılmıştır. Uygulamaya ilişkin bilgi düzeylerini belirlemek için katılımcılara uygulamanın amacı hakkında ne derecede bilgi sahibi oldukları sorulmuştur. Mevcut poşet kullanım alışkanlıklarının ölçümü için ise market alışverişleri sırasında ürünlerin taşınması için ücretsiz olarak verilen poşetleri ne miktarda kullandıklarını sorgulayan üç madde kullanılmıştır. Davranışsal destek değişkeninin ölçümü için katılımcılara, uygulama hayata geçtikten sonra nasıl bir yol izleyeceklerine ilişkin üç soru yöneltilmiştir. Gelecekteki benzer uygulamaları destekleme niyetinin değerlendirilmesi için ise ankette, katılımcılardan yalnızca poşetlerin değil diğer plastik ürünlerin kullanımının kısıtlanmasına ilişkin fikirlerini belirtmelerini isteyen bir soruya yer verilmiştir. Son olarak tüketiciler gözünden uygulamanın algılanan maliyetini ölçümleyebilmek amacı ile daha önce PPÜ uygulaması hakkında yapılan nitel araştırmada (Dursun, 2019) ortaya çıkan maliyet unsurları dikkate alınmıştır. Bu maliyet unsurları çerçevesinde oluşturulan toplam 11 sorunun ilk üçü uygulamanın alışveriş deneyimi açısından getireceği olumsuzluklarla, kalan 8 madde ise uygulamada önerilen alternatif taşıma araçlarından bez torbaların getireceği zorluklarla ilişkilidir.

III.II. Örneklem

Hazırlanan anketler plastik alışveriş poşetlerinin ücretlendirilmesi uygulaması yürürlüğe girmeden bir ay önce, 2018 yılı Aralık ayı içerisinde kolayda ve kartopu örnekleme yöntemleri kullanılarak seçilen katılımcılara ulaştırılmıştır. Basılı anketlerin dağıtımı elden yapılırken, online anketler için katılımcılara elektronik posta ile anketin yer aldığı web sayfasının linki gönderilmiştir. İstanbul, Kocaeli ve Bursa ağırlıklı olmak üzere toplam 23 farklı şehirde yaşayan 321 katılımcıya ulaşılmıştır. Bu katılımcılarda 116'sı basılı anketi, 205'i ise online anketi doldurmuştur. Anket toplama yönteminin cevaplarda anlamlı bir farklılık yaratıp yaratmadığı test edilmiş; yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi, medeni hal ve gelir düzeyleri sabit tutulduğunda yöntemin cevaplarda anlamlı bir etkisi olmadığı görülmüştür. Yaşları 18 ile 68 arasında değişen (ortalama= 34, ss= 9) katılımcıların demografik özelliklerine dair özet bilgiler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Örneklem Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Yüzde	Eğitim Durumu	Yüzde
Kadın	57	Diplomasız okuryazar	1
Erkek	43	İlköğretim mezunu	3
		Ortaöğretim mezunu	3
Medeni hal		Lise mezunu	13
Evli	58	Üniversite mezunu	55
Bekâr	42	Yüksek lisans mezunu	19
		Doktora mezunu	7
Gelir Düzeyi *		Yaşanılan Yerleşim Yeri	
2000 TL ve daha az	8	Şehir merkezi	62
2001-5000 TL arası	37	İlçe	35
5001-10000 TL arası	39	Belde/kasaba	2
10.001-20.000 TL arası	14	Köy	1
20.000 TL den çok	2		

*Ailenin ortalama aylık toplam geliri

III.III. Ölçeklerin Geçerlilik ve Güvenilirlik Değerlendirmesi

Çok sorulu ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik değerlendirmeleri için iki aşamalı bir analiz süreci uygulanmıştır. İlk aşamada makalenin yazarı tarafından geliştirilen, poşet kullanım miktarının, uygulamaya yönelik davranışsal destek niyetinin ve PPÜ uygulamasının algılanan maliyetinin iki ayrı boyutunun ölçümü için kullanılan 18 soru temel bileşenler yöntemi ve varimax rotasyon kullanılarak keşifsel faktör analizine (KFA) tabi tutulmuştur (KMO =.866, Barlett küresellik testi $\chi^2_{(153)}= 2952.789$, $p<.01$). Yapılan bu ön değerlendirmede toplam varyansın %72'sini açıklayan beş faktör ortaya çıkmış, uygulamanın algılanan maliyeti ölçeğine ait iki soru çapraz yükleme nedeniyle, bir soru da düşük faktör yükü nedeniyle ölçüm modelinden çıkarılmıştır. Elemanın ardından yenilenen KFA toplam varyansın %68'ini açıklayan, ölçüm teorisi ile uyumlu dört faktör ortaya çıkarmıştır. Maddelerin ait oldukları faktörlere en düşüğü .630'dan başlayan faktör yükleri ile yüklendiği görülmüştür.

Geçerlilik ve güvenilirlik sınavının ikinci aşamasında ön değerlendirmesi yapılan poşet kullanım miktarı, davranışsal destek niyeti ve algılanan maliyetin iki ayrı boyutunun yanında, literatürdeki ölçeklerden uyarlanan diğer tüm ölçeklerin de (tutumluluk, uygulamanın algılanan etkinliği, bireysel normlar, tutumsal destek) yer aldığı genel bir ölçüm modeli geliştirilmiştir. Tek maddeli sorular ile ölçümlenen PPÜ uygulamasının amacına ilişkin bilgi düzeyi ve gelecekteki benzer politikaları destekleme eğilimi de ölçüm modeline dahil edilmiştir. Bunun için bu maddelerin ölçüm hataları maddelerin varyanslarının %10 una sabitlenmiştir (Anderson ve Gerbing, 1988; Yılmaz vd., 2005). Böylece sekizi çok-sorulu, ikisi tek-sorulu 10 gizil değişken ve bu değişkenlerin ölçümlerinde kullanılan toplam 32 sorudan oluşan ölçüm modeli en yüksek hesaplanabilirlik yöntemi kullanılarak doğrulayıcı faktör analizine (DFA) tabi tutulmuştur. DFA sonucunda ulaşılan ki-kare istatistiği [$\chi^2_{(421)}= 806.348$, $p<.01$] ve uyum iyiliği göstergeleri [CMIN/df=1.915, GFI= .86, NFI=.89, CFI=.94, RMSEA=.05] ölçüm modeli ile veri setinin tatmin edici uyumu göstermediğine işaret etmiştir. Düşük faktör yükü, yüksek standart hata kovaryans değerleri ve modifikasyon göstergeleri dikkate alınarak belirlenen yedi problemlili soru modelden çıkarılarak DFA tekrarlanmıştır. Ulaşılan ki-kare istatistiği muhtemelen örneklem hacmi nedeni ile anlamlı bulunsa da [$\chi^2_{(232)}=362,669$, $p<.01$] uyum iyiliği göstergeleri tatmin edici bir uyumun varlığına işaret etmiştir [CMIN/df= 1.563, GFI=.92, NFI= .94, CFI=.98, RMSEA=.04].

Tablo 3: Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Ölçek maddeleri	Faktör yükü	α	BG	AOV
Tutumluluk		.85	.85	.65
Elimdeki parayı en iyi şekilde kullanabilmek için isteklerimi kontrol ederim	.756			
Tasarruf yapmak için, bazı alışverişlerimi ertelemeye razı olurum	.878			
Geleceğime yönelik birikim yapmak adına, bazı ürünleri istesem de, satın alma isteğine karşı koyarım	.784			
Bireysel çevreci norm		.87	.87	.70
Benim gibi sıradan vatandaşlar çevre kirliliğini önlemek için elinden ne geliyorsa yapmalıdır	.785			
Kendimi çevre kirliliğini durdurmak için harekete geçmek ve bir şeyler yapmak zorunda hissediyorum	.854			
Çevre kirliliğini önlemek için elimden gelen tüm gayreti gösterme konusunda ahlaki bir zorunluluk hissediyorum	.861			
Plastik poşet kullanım miktarı		.75	.75	.60
Evde çöp poşeti olarak veya başka bir amaçla kullanmak için fazla fazla poşet aldığım oluyor	.824			
Market alışverişlerimde bolca poşet kullanıyorum	.717			
PPÜ uygulamasının algılanan etkililiği		.91	.91	.78
Bu uygulama çevre kirliliği sorununu en iyi çözecek şekilde tasarlanmıştır	.751			
Bu uygulamanın çevrenin içinde bulunduğu durumu iyileştirmede başarılı olacağını düşünüyorum	.950			
Bu uygulamanın çevre kirliliğinin önlenmesine yardımcı olacağını düşünüyorum	.937			
Algılanan maliyet-a- uygulamanın beklenen olumsuz etkileri		.77	.78	.64
Uygulama istediğim zaman, planlamadan alışveriş yapma özgürlüğümü kısıtlar	.722			
Uygulama bütçeme maddi açıdan kayda değer bir yük getirir	.870			

Algılanan maliyet-b- alternatif taşıma aracının getireceği zorluk	.89	.88	.61
Bez torbaların kullanımı uğraştırıcı olur	.886		
Bez torbalar evde yer kaplar	.818		
Bez torbaların temizliği zor olur	.796		
Bez torbaların kullanımı pratik değil	.823		
Ürünlerin bez torbalara sığdırılması konusunda sıkıntı yaşanır	.538		
Uygulamaya yönelik davranışsal destek niyeti	.80	.82	.69
Uygulama sonrasında plastik poşet kullanımını azaltmak için çaba sarfedeceğim	.897		
Uygulama sonrasında alışverişlerimde mümkün oldukça bez torba, file, alışveriş çantası-arabası gibi yeniden kullanılabilir taşıma araçlarını kullanacağım	.759		
Uygulamaya yönelik tutumsal destek	.95	.95	.87
Poşetlerin ücretlendirilmesi uygulamasını destekliyorum	.971		
Poşetlerin ücretlendirilmesi uygulamasını doğru buluyorum	.963		
Öncesinde uygulamanın getirilip getirilmemesi konusunda fikrim sorulsaydı "getirilmeli" derdim.	.856		
Gelecekteki uygulamaları destekleme eğilimi	NA	NA	NA
Yalnızca poşetlerin değil, gelecekte plastik şişe, bardak, pipet gibi diğer plastik ürünlerin kullanımının da benzer bir uygulamayla sınırlandırılması gerektiğini düşünüyorum	.949		
Uygulamanın amacına ilişkin bilgi	NA	NA	NA
Uygulamanın amacı hakkında net bilgi sahibiyim	.949		

Faktör yüklerinin tamamı $p = .001$ düzeyinde anlamlıdır. BG bileşik güvenilirlik katsayısı, AOV açıklanan ortalama varyans NA Tek soru ile ölçüldüğü için bileşik güvenilirlik katsayısı ve açıklanan ortalama varyans değeri hesaplanmamıştır. Tabloda bilgi amaçlı yer verilmiştir.

Tablo 3, ölçeklerin maddelerine ait standart faktör yüklerini, ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik değerlendirmesinde kullanılmak üzere hesaplanan bileşik güvenilirlik (BG), açıklanan ortalama varyans (AOV) ve Cronbach Alpha katsayılarını göstermektedir. Çok sorulu ölçekler için hesap edilen ve kritik noktanın oldukça üzerinde olan bileşik güvenilirlik katsayıları, Cronbach Alpha katsayıları ölçeklerin güvenilirliğine, maddelerin ait oldukları faktörlere anlamlı ($p < .01$), güçlü faktör yükleri ile yüklenmeleri ve .50 ten yüksek AOV değeri yakınsaklık geçerliliğine işaret etmiştir. Tüm değişkenler için AOV değerlerinin, diğer değişkenlerle paylaşılan varyanstan (r^2) büyük olması da ölçeklerin ayrışma geçerliliğine sahip olduğuna işaret etmektedir. Değişken çiftleri arasındaki korelasyon katsayıları ve AOV katsayılarının karekök değerleri Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Tanımlayıcı İstatistikler, Değişkenler Arası Korelasyon Katsayıları ve AOV Karekök Değerleri

	Ortalama	Std. sapma	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Tutumluluk	3.954	.841	.806*									
2. Bireysel çevreci norm	4.261	.808	.535 ^a	.836*								
3. Plastik poşet kullanım miktarı	2.655	1.088	-.032	-.035	.774*							
4. Uygulamanın algılanan etkililiği	3.263	1.209	.116 ^c	.159 ^a	-.146 ^b	.883*						
5. Uygulamanın algılanan maliyeti- a	2.811	1.186	.008	-.046	.08	-.287 ^a	.800*					
6. Uygulamanın algılanan maliyeti -b	2.997	1.065	-.025	-.155 ^b	.258 ^a	-.419 ^a	.486 ^a	.781*				
7. Davranışsal destek niyeti	3.849	1.053	.315 ^a	.289 ^a	-.160 ^a	.636 ^a	-.156 ^b	-.322 ^a	.831*			
8. Tutumsal destek	3.409	1.432	.087	.145 ^b	-.165 ^a	.790 ^a	-.402 ^a	-.510 ^a	.673 ^a	.933*		
9. Gelecekteki uygulamaları destekleme eğilimi	3.519	1.448	.129 ^b	.205 ^a	-.087	.698 ^a	-.415 ^a	-.397 ^a	.669 ^a	.760 ^a	NA	
10. Uygulamanın amacına ilişkin bilgi	3.549	1.236	.131 ^b	.099	.005	.495 ^a	-.059	-.113 ^c	.508 ^a	.509 ^a	.446 ^a	NA

^a $p < .01$, ^b $p < .05$, ^c $p < .10$

*Değişkenlere ait AOV katsayılarının karekök değerleri

NA ölçek tek sorudan oluştuğu için ortalama açıklanan varyans değeri hesaplanmamıştır

Yine Tablo 4'te sunulan tanımlayıcı istatistikler PPÜ uygulamasına yönelik tüketicilerin gösterdiği tutumsal desteğin (ort=3.409, ss=1.432) davranışsal destek gösterme niyetinden (ort=3.849, ss=1.053) daha düşük olduğunu göstermektedir. Korelasyon katsayıları incelendiğinde iki destek boyutunun birbirleriyle güçlü-ılımlı bir ilişki sergilediği ve değişkenler arasında paylaşılan varyansın yaklaşık %45 olduğu dikkat çekmektedir.

III.IV. Yapısal Model Testi ve Bulgular

Geçerlilik ve güvenilirlik değerlendirmesinin ardından önermeler çerçevesinde oluşturulan yapısal model en yüksek hesaplanabilirlik yöntemi kullanılarak test edilmiştir. Ulaşılan ki-kare istatistiği anlamlı [$\chi^2_{(338)}= 573.593$, $p<.01$] olmasına rağmen uyum göstergeleri veri ile model arasındaki uyumun kabul edilebilir düzeyde olduğunu göstermiştir [CMIN/DF= 1.697, GFI= .90, NFI= .90, CFI= .96, RMSEA=.047].

Analiz sonucunda ulaşılan etki katsayıları incelendiğinde, PPÜ uygulamasına yönelik gösterilen tutumsal destek ile davranışsal desteğin bazı farklı dinamiklere sahip olduğu dikkat çekmektedir. Tablo 5'te görüldüğü gibi tüketicilerin uygulamaya yönelik tutumsal desteğini güçlendiren değişkenler; tüketicilerin uygulamanın amacına ilişkin sahip oldukları bilginin düzeyi ($\beta =.190$, $p<.01$), uygulamanın algılanan etkililiği ($\beta =.570$, $p<.01$) ve eğitim seviyeleridir ($\beta =.110$, $p<.01$). Tüketicilerin uygulamanın getireceği maliyetlere ilişkin algılarının ise beklendiği gibi uygulamaya yönelik tutumsal desteği zayıflattığı görülmüştür (Maliyet-a $\beta =-.122$ $p<.01$, Maliyet-b $\beta =-.162$ $p<.01$). Tüketicilerin bireysel çevreci normlarının, tutumluluk düzeylerinin, plastik poşet kullanım miktarlarının ise uygulamaya yönelik tutumsal desteğin oluşumunda anlamlı bir rol oynamadığı görülmektedir.

Tablo 5. Yapısal Model Testi Sonuçları

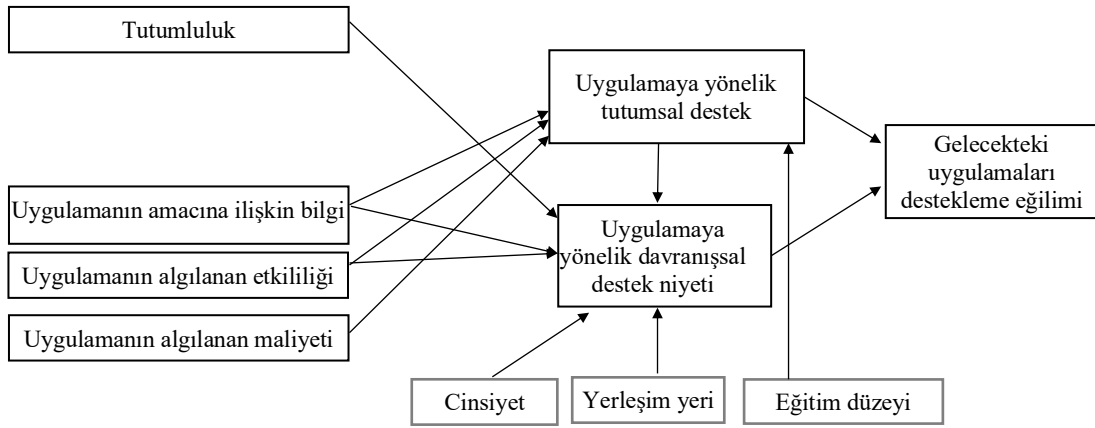
Bağımsız değişkenler	Bağımlı değişkenler								
	Uygulamaya yönelik tutumsal destek			Uygulamaya yönelik davranışsal destek gösterme niyeti			Gelecekteki uygulamaları destekleme eğilimi		
	Std. katsayı	Std. hata	t	Std. katsayı	Std. hata	t	Std. katsayı	S.E.	t
Tutumluluk	-.014	.094	-.308	.157	.082	2.607 ^a	-	-	-
Bireysel çevreci norm	-.004	.100	-.094	.088	.086	1.458	-	-	-
Ugulamanın amacına ilişkin bilgi	.190	.051	4.600 ^a	.174	.047	2.965 ^a	-	-	-
Plastik poşet kullanım miktarı	-.032	.064	-.832	-.052	.055	-.989	-	-	-
Ugulamanın algılanan etkililiği	.570	.085	1.705 ^a	.224	.084	2.709 ^a	-	-	-
Ugulamanın algılanan maliyeti- a	-.122	.069	-2.736 ^a	.067	.060	1.102	-	-	-
Ugulamanın algılanan maliyeti- b	-.162	.061	-3.521 ^a	.005	.053	.075	-	-	-
Cinsiyet	.033	.094	1.017	-.128	.082	-2.933 ^a	-	-	-
Yaş	.012	.006	.341	.009	.005	.194	-	-	-
Eğitim düzeyi	.110	.050	3.038 ^a	.066	.044	1.322	-	-	-
Gelir düzeyi	.015	.062	.416	.029	.053	.591	-	-	-
Yerleşim yeri	-.048	.082	-1.466	-.076	.071	-1.721 ^c	-	-	-
Tutumsal destek	-	-	-	.381	.059	4.114 ^a	.569	.057	9.382 ^a
Davranışsal destek	-	-	-	-	-	-	.290	.096	4.439 ^a
	R ² =.729			R ² =.604			R ² =.632		

^ap<.01, ^bp<.05, ^cp<.10

Davranışsal desteğin öncülleri incelendiğinde ise, davranışsal desteğin oluşumda en etkili faktörün uygulamaya gösterilen tutumsal destek olduğu dikkat çekmektedir ($\beta =.381$, $p<.01$). Tutumsal desteğin oluşumunda da olumlu etkileri dikkat çeken bilgi düzeyinin ve algılanan etkililiğin davranışsal destek ile de olumlu yönde ilişkili olduğu görülmektedir (sırasıyla $\beta =.174$,

$p < .01$; $\beta = .224$, $p < .01$). Ancak farklı olarak, tutumsal destek oluşumunda anlamlı bir etkisine rastlanmayan tutumluluğun, uygulamayı davranışsal olarak destekleme niyetini artırdığı görülmüştür ($\beta = .157$, $p < .01$). Yine tutumsal desteğin öncüllerinden farklı olarak cinsiyetin ($\beta = -.128$, $p < .01$) ve marjinal düzeyde de olsa yerleşim yerinin ($\beta = -.076$, $p < .05$) uygulamaya gösterilecek olan davranışsal desteği etkilediği ortaya çıkmıştır. Bulgulara göre, erkekler ve nispeten daha küçük yerleşim yerlerinde yaşayan tüketiciler uygulamaya yönelik davranışsal destek göstermede daha gönülsüzdür. Bulgular, PPÜ uygulamasına yönelik olumlu tutumları zayıflattığı gözlemlenen maliyet boyutlarının davranışsal destek ile anlamlı bir ilişkisi olmadığını göstermiştir. Oysa ikili ilişkileri gösterir korelasyon katsayıları incelendiğinde, maliyet boyutları ile davranışsal destek arasında beklenen şekilde olumsuz bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu durum tutumsal desteğin maliyet ile davranışsal destek arasındaki ilişkiye aracılık ettiğine dair ipucu sunmaktadır. Diğer taraftan çevreci normlar ve plastik poşet kullanım miktarı ne tutumsal ne de davranışsal destek ile anlamlı bir ilişkiye sahip değildir.

Gelecekteki uygulamaları destekleme eğiliminin öncülleri incelendiğinde ise; tutumsal ve davranışsal desteğin her ikisinin de olumlu yönde etkide bulunduğu görülmekte (sırası ile $\beta = .569$, $p < .01$; $\beta = .290$, $p < .01$), ancak tutumsal desteğin çok daha güçlü, baskın bir etkisi olduğu dikkat çekmektedir.

Şekil 2. Analiz Bulgularına Göre PPÜ Uygulamasına Yönelik Tutumsal ve Davranışsal Desteği Anlamlı Şekilde Etkileyen Faktörler

Yapısal model testi sonucunda ulaşılan açıklanan varyans değerleri modelin yüksek bir açıklama gücüne sahip olduğuna işaret etmektedir. Model, uygulamaya yönelik tutumsal destek içindeki varyansın %73'ünü, davranışsal destek gösterme niyeti içindeki varyansın %60'ını ve gelecekteki uygulamaları destekleme eğilimi içindeki varyansın %63'ünü açıklamaktadır.

IV. DEĞERLENDİRME ve ÖNERİLER

Tek kullanımlık plastik poşetlerin ekonomik, çevre ve sağlık açısından yarattığı zararları minimize etmek için önerilen en etkili yol bu poşetlerin kullanımının azaltılarak tekrar kullanılabilen taşıma araçlarının kullanımının yaygınlaştırılmasıdır. Tüketici davranışlarında gerekli görülen bu değişimi hızlandırmak amacı ile hükümetler çeşitli politika araçları ile tüketici davranışlarını şekillendirecek müdahalelerde bulunmaktadır. Ekonomik caydırıcılar sınıfına giren plastik poşetlerin ücretlendirilmesi (PPÜ) uygulaması, kullanıldığı pek çok ülkede poşet kullanım miktarında kayda değer azalmalar sağlamıştır. Ülkemizde de 1 Ocak 2019 tarihi itibari ile yürürlüğe giren uygulama kapsamında 25 kuruş olarak ücretlendirilen plastik poşetlerin kullanımında ilk üç ayda %70 lik bir

düşüş sağlandığı bildirilmiştir (NTV, 2019). Ekonomik caydırıcılar ile sağlanan hızlı davranış değişikliği uygulamaya dönük davranışsal desteğin bir göstergesidir. Ancak bu davranışsal destek tutumsal destek ile perçinlenmediğinde kalıcı bir davranış değişikliği meydana gelmesi oldukça zor görünmektedir. Bu çalışmada, Türkiye’de PPÜ uygulamasına ilişkin tüketicilerin sergilediği tutumsal destek ve davranışsal destek niyetinin açıklanmasına yönelik bir kavramsal çerçeve geliştirilmiş, anket yöntemiyle toplanan veri kullanılarak tutumsal ve davranışsal desteğin, ortak ve ayrılan öncülleri belirlenmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre, PPÜ uygulamasına gösterilen hem tutumsal hem de davranışsal desteğin oluşumunda etkili en kritik faktör uygulamanın algılanan etkililiğidir. Tüketiciler, uygulamanın çevre sorunlarının çözümünü mümkün kılan, etkili bir uygulama olduğuna inandıklarında uygulamaya gösterdikleri destek artmaktadır. Bu bulgular literatürdeki bulgular ile de uyumludur (Eriksson, vd., 2006; Kallbekken & Sælen, 2011; Rhodes vd., 2014). İlişki katsayıları uygulamanın algılanan etkililiğinin özellikle tutumsal desteğin oluşumu için önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Uygulamada 3.263 (min=1, max=5, std. sapma=1.209) olarak hesaplanan ortalama değer, katılımcıların kafasında uygulamanın etkililiği konusunda bazı soru işaretleri olduğuna işaret etmektedir. Bu durumun olası nedeni, tüketicilerin PPÜ uygulamasının kapsamı, dünya genelindeki benzer uygulamaların plastik poşet kullanımını azaltmadaki güçlü rolü hakkında yeterli bilgi sahibi olmamalarıdır. Uygulamanın algılanan etkililiğin düşük kalmasının bir diğer olası sebebi ise konuya ilişkin daha önce yapılan nitel çalışmada ortaya çıktığı gibi muhtemelen kurumsal marketlerin dışında kalan marketlerin uygulamaya riayet etmeyeceğine, diğer müşterilerin uygulamaya tepki göstereceklerine ve ayak uyduramayacaklarına dair inançlardır (Dursun, 2019).

Araştırma bulgularına göre, PPÜ uygulamasına yönelik tutumsal ve davranışsal desteği aynı anda destekleyen diğer bir faktör de uygulamanın amacı hakkında sahip olunan bilgi düzeyidir. Bu bulgulara göre tüketicilerin uygulamanın çevreyi koruma yönündeki amacına, motivasyonuna dair bilgi düzeyleri arttıkça uygulamaya yönelik hem tutumsal hem de davranışsal destekleri güçlenmektedir. Hem uygulamanın algılanan etkililiği hem de uygulama hakkında bilgi düzeyi, uygulamaya yönelik davranışsal ve tutumsal desteğin oluşumu için elzem görünmektedir. Gelecekte, plastik atık miktarını azaltmaya yönelik yürürlüğe girmesi muhtemel yeni uygulamalardan önce uygulamaya yönelik destek oluşumuna imkân tanımak için tüketicilerin; (1) plastik atıklar sebebi ile ortaya çıkan çevresel sorunların ölçeği, ciddiyeti, kişinin kendi ve sevdiği için oluşturacağı tehdit, (2) bireysel plastik kullanımının çevre kirliliği ile yakın ilişkisi, (3) uygulamamanın amacının ne olduğu ve en önemlisi (4) uygulama kapsamında yapılması istenen fedakârlığın (maddi veya fiili) sorunun çözümünde ne derece etkili olacağı konusunda bilgilendirilmesi faydalı olacaktır. Bunun için uygulama yürürlüğe girmeden önce güçlü argümanlar içeren ikna mesajlarının tasarlanması gereklidir. Ayrıca tüketicilerin, 1 Ocak 2019 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiş olan PPÜ uygulamasına toplumun gösterdiği destek, uygulamanın plastik poşet kullanımında ne oranda azalma sağladığı konularında bilgilendirilmesi tüketicinin bu ve gelecek benzer uygulamalara yönelik tutumsal desteğini güçlendirecektir.

Araştırma sonuçları, PPÜ uygulamasına gösterilen desteğin önündeki engellere ilişkinde de bazı önemli ipuçları sunmaktadır. Buna göre, uygulamanın algılanan maliyeti, PPÜ uygulamasına yönelik direnç oluşmasına sebep olan en temel faktördür. Uygulamanın algılanan maliyeti, ücretlendirmenin alışveriş sürecinde yaratacağı düşünülen olumsuzluklar ile (ek masraf, zamanlama özgürlüğünün kısıtlanması vb.), alternatif taşıma aracı olarak en çok üzerinde durulan bez torbaların kullanım zorluklarını içeren iki boyutlu bir kavramdır. Sonuçlar PPÜ uygulamasının, birçok diğer çevreci tüketim alternatifinin algılandığı gibi (Steg & Gifford, 2005; d’Astous & Legendre, 2008) daha pahalı, uğraştırıcı, zaman alıcı ve konfor kaybı getiren bir uygulama olarak algılandığında tutumsal bir direnç gelişmesinin daha olası olduğunu göstermektedir. Benzer uygulamalar öncesinde bilgi yoğun iletişim kampanyaları ve eğitimler ile önerilen yeni (çevreci) davranışlar arasından (örneğin kendi bez torbasını götürmek veya file kullanmak) en verimlisinin, diğer bir ifade ile en az ücret, çaba ve zaman ile en fazla fayda sağlayacak davranışın hangisi olduğu konusunda tüketicilerin eğitilmesi faydalı olacaktır.

Araştırma sonuçları PPÜ uygulamasının gereklerini yerine getirmeye, daha az poşet kullanmak için çaba sarf etmeye yönelik niyeti ifade eden davranışsal desteğin yalnızca çevreyi koruma motivasyonu değil ekonomik motivasyonlarla da ilişkili olduğunu göstermektedir. Öyle ki, tutumsal desteği etkilemediği görülen tutumluluk uygulamaya yönelik davranışsal desteği güçlendiren bir etkiye sahiptir. Diğer bir ifade ile tasarruf yapmanın, gelecekte için şuanda elinde bulunan paranın tutulmasının gerekliliğine inanan tüketiciler muhtemelen poşetlere ücret vermemek için uygulamaya uyum gösterme, daha az plastik poşet alma ve yanında tekrar kullanılabilir taşıma araçları götürme konusunda daha isteklidir. Bulgular, tüketiciler için olumlu ya da olumsuz maddi sonuçlar doğuran çevreci tüketim alternatiflerinin ekonomik kaygılardan etkilendiğine yönelik önceki bulgularla tutarlıdır (Fujii, 2007; Iyer ve Muncy, 2009; Ozanne & Ballantine, 2010; Dursun vd., 2017). Hızlı bir davranış değişikliği oluşturmak adına kullanılan ekonomik yaptırımlar sınıfına giren PPÜ uygulamasının ekonomik kaygısı yüksek vatandaşlarda daha çabuk amacına ulaşacağı görülmektedir.

Araştırma kapsamında ayrıca çevreci tüketim ve politika kabulünde de etkileri görülen cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, gelir düzeyi ve yerleşim yerinin uygulamaya yönelik desteği nasıl etkilediği incelenmiştir. Sonuçlar yaş ve gelir seviyesinin davranışsal ve tutumsal destek üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmadığını ancak cinsiyet, eğitim düzeyi ve yaşam yerinin anlamlı farklılıklar yarattığını göstermiştir. Eğitim düzeyi, literatür ile uyumlu olarak uygulamaya yönelik tutumsal desteği artırmaktadır (Laroche vd., 2001; Diamantopoulos vd.,2003; Mostafa, 2007). Muhtemelen çevre sorunları, çözüm yolları ve dünya genelindeki uygulamalar hakkında daha fazla bilgi sahibi olan yüksek eğitilmiş tüketici grubu uygulamayı gönülden desteklemektedir. Ancak uygulamanın önerdiği davranışları sergileme eğilimi tüketicilerin eğitim seviyeleri ile ilişkili değildir. PPÜ uygulamasına gösterilen davranışsal destek, cinsiyet ve yerleşim yerine göre farklılık göstermektedir. Araştırmanın bulgularına göre, erkekler uygulamanın getirdiği yeni davranışları (örn. yanında yenden kullanılabilir çanta ile markete gitmek) sergileme konusunda kadınlardan daha gönülsüzdür. Bu durumun olası nedenlerinin araştırılması ve satın alma sürecinde önemli rolleri olan erkek tüketicileri uyum davranışını sergilemekten alıkoyan psikolojik ve sosyal engellerin belirlenmesi faydalı olacaktır. Tekrar kullanılabilir poşetleri taşımaya nispeten daha zor bulmaları veya plansız market alışveriş yapma eğilimlerinin daha fazla olması olası sebepler arasındadır. Benzer şekilde küçük yerleşim bölgelerinde (örn. köylerde) yaşayan tüketicilerin davranışsal desteğinin, yani poşet kullanım miktarını azaltmaya yönelik niyetlerinin daha zayıf olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durumun olası nedeni, bu bölgelerde yaşayan bireylerin nispeten daha uzakta yer alan satış noktalarından daha nadir ve toplu alışveriş yapma eğilimleridir.

Belirli demografik özelliklerin davranışsal ve tutumsal destek üzerinde etkili olması uygulamalarla ilgili düzenlenecek iletişim kampanyalarında farklı tüketici grupları için benzer iletişim stratejilerinin kullanılmasının uygun olmadığını sinyallerini vermektedir. Bu sebeple, PPÜ benzeri uygulamaların tutumsal ve davranışsal kabulünün artırılması amacıyla bilgilendirme kampanyaları düzenlenirken sosyal pazarlama yaklaşımı (Kotler & Lee, 2010) ile uyumlu olarak hedef kitlenin uygun bölümlere ayrılması faydalı olacaktır. Cinsiyet, eğitim düzeyi ve yerleşim yeri kriterleri de dikkate alınarak yapılacak bölümlendirme sonrasında farklı hedef gruplarının farklılaşan alışveriş alışkanlıkları, motivasyonları ve maliyeti algılarının dikkate alınması gereklidir.

Belki de araştırmanın en ilginç bulgusu, literatürde norm temelli teorik önermelerin (Schwartz,1977; Stern vd.,1999) ve çevre politikalarının kabulü konusunda bu önermeleri destekleyen çok sayıda ampirik bulgunun (Steg vd., 2005; Eriksson vd., 2006; Haring & Jagers, 2013; Rhodes vd., 2014; Mørk vd., 2017) aksine bireysel çevreci normların tüketicilerin PPÜ uygulamasına gösterdiği tutumsal veya davranışsal destek üzerinde bir etkisi olmamasıdır. Bu durumun, genel çevre sorunlarının çözümü için çaba sarf etmeyi ahlaki bir görev olarak algılayan tüketicilerin PPÜ uygulaması ile çevre koruma arasında yeterince güçlü bir bağ kuramamış olmasından kaynaklanması muhtemeldir. İrlanda örneğinde olduğu gibi gelecekteki benzer uygulamalar yürürlüğe girmeden önce çevre sorunları ile uygulama arasında güçlü bir bağ kurulması ve istenen davranışın çevre sorununu düzeltme gücü olan "çevreci bir davranış" olduğu algısının yaratılması oldukça önemlidir.

Araştırmanın üzerinde durulması gereken son ama kritik bulgusu PPÜ uygulamasına yönelik gösterilecek tutumsal desteğin üstlendiği kilit role dair olan bulgudur. Buna göre tutumsal destek yalnızca PPÜ uygulamasına yönelik davranışsal desteği güçlendirmekle, çevre duyarlı yeni davranışların daha kalıcı olmasını sağlamakla kalmamakta aynı zamanda gelecekte yürürlüğe girmesi beklenen benzer uygulamaların kabulü için de önemli bir hazırlayıcı olmaktadır. Dünya genelinde de örnekleri görüldüğü gibi sürdürülebilir tüketim odaklı çevre politikaları etki alanını genişletmek üzerine tasarlanmakta, soruna çözüm getirmek üzere belirli aralıklarla yeni önlemler alınmakta, müdahalelerde bulunmaktadır. Bu araştırmanın sonuçları şuanda yürürlükte olan PPÜ uygulamasına gösterilen davranışsal ve tutumsal desteğin, gelecekte farklı plastik ambalajların, tek kullanımlık pet şişe, pipet, plastik bardak, tabak vb. ürünlerin kısıtlanmasına yönelik müdahalelere sergilenecek tutumu da etkileyeceğini göstermektedir. Bu durum PPÜ uygulamasına yönelik desteğin, özellikle de tutumsal desteğin inşasını çok daha kritik bir hedef haline getirmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada, PPÜ uygulamasının yürürlüğe girmesinden hemen önce tüketicilerin uygulamaya ilişkin kabulünü, desteğini açıklayan bir model bir çerçeve önerisinde bulunulmuştur. Önerilen modelde tüketicilerin uygulamaya yönelik desteği davranışsal ve tutumsal olmak üzere iki ayrı boyutta incelenmiştir. Uygulamaya yönelik davranışsal destek, plastik poşetlerin yarattığı çevre kirliliği probleminin çözümü için kısa vadede kritik öneme sahipken, tutumsal destek hem uygulamaya yönelik destek davranışının kalıcı olması hem de desteğin gelecekteki benzer uygulamalara yayılma etkisi göstermesi açısından önemlidir. Bu sebeple PPÜ uygulamasının uzun vadeli başarısı için tutumsal ve davranışsal desteğin bir arada gerçekleşmesi gereklidir. Bu çalışmada önerilen model, tutumsal ve davranışsal destek içindeki varyansın önemli bir kısmını açıklamış, desteğin iki ayrı boyutunun bazı ortak ve ayrı öncüllerinin olduğunu göstermiş ve süreçte anahtar rol oynayan faktörlere ışık tutmuştur. Bulgular politika yapıcılar, sivil toplum kuruluşları ve sosyal pazarlamacılar için çevre zararlı tüketim davranışlarının müdahaleleri ile en etkin, verimli ve kalıcı şekilde nasıl değiştirilebileceğine dair bazı ipuçları sunmaktadır.

Ancak araştırma sonuçları değerlendirilirken tüm araştırmaların olduğu gibi bu çalışmanın da bazı kısıtları bulunduğu dikkat edilmelidir. İlk olarak araştırma uygulama yürürlüğe girmeden önce gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple davranışsal destek, aktif destek değil, destekleme niyeti olarak ele alınmıştır. PPÜ uygulaması tüm satış noktalarında geçerli bir uygulamadır ancak araştırma market poşetleri ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca, tesadüfi bir örneklem alma yöntemi kullanılmamış olması ve örneklem hacminin sınırlı olması nedeni ile bulguların genellenebilirliği sınırlıdır. Gelecek araştırmalarda önerilen modelin, evren temsil gücü daha yüksek bir örneklem üzerinde yeniden test edilmesi modelin geçerliliğine ilişkin değerli bilgiler sunacaktır.

KAYNAKÇA

- Anderson, J. C., & Gerbing, D.W. (1988). Structural equation modeling in practice: A review and recommended two-step approach. *Psychological Bulletin*, 103, 411 – 423.
- Baker, A. R. (2010). Fees on plastic bags: Altering consumer behavior by taxing environmentally damaging choices. Unpublished working paper, Available at: https://works.bepress.com/alice_baker/1/
- Berglund, C., & Matti, S. (2006). Citizen and consumer: The dual role of individuals in environmental policy. *Environmental Politics*, 15(4), 550–571. <https://doi.org/10.1080/09644010600785176>
- BİK (2017). Basın İlan Kurumu, <http://www.bik.gov.tr/bakanlik-acikladi-2019da-ucretli-olacak/> (Erişim tarihi: 14.12.2018)
- Carman, C. J. (1998). Dimensions of environmental policy support in the United States. *Social Science Quarterly*, 79(4), 717-733

- Clap, J., & Swanston, L. (2009). Doing away with plastic shopping bags: International patterns of norm emergence and policy implementation. *Environmental Politics*, 18(3), 315–332. <https://doi.org/10.1080/09644010902823717>
- CNN TURK (2019). <https://www.cnnturk.com/yerel-haberler/trabzon/merkez/bakan-kurum-depozito-uygulamasi-2021-yilinda-baslayacak-920044> (Erişim tarihi: 12.03.2019)
- Convery, F., McDonnell, S., & Ferreira, S. (2007). The most popular tax in Europe? Lessons from the Irish plastic bags levy. *Environmental and Resource Economics*, 38(1), 1–11. <https://doi.org/10.1007/s10640-006-9059-2>
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (2019) Çevre ve Şehircilik Bakanlığı 12 Ocak 2019 tarihli internet sitesi haberi, <https://www.csb.gov.tr/yerel-yonetimlere-plastik-poset-kullaniminin-azaltilmasina-yonelik-genelge-gonderildi-bakanlik-faaliyetleri-25415> (Erişim tarihi: 12.03.2019)
- D'Astous, A., & Legendre, A. (2009). Understanding consumers' ethical justifications: A scale for appraising consumers' reasons for not behaving ethically. *Journal of Business Ethics*, 82(2), 255-268.
- Diamantopoulos, A., Schlegelmilch, B. B., Sinkovics, R. R., & Bohlen, G. M. (2003). Can socio-demographics still play a role in profiling green consumers? A review of the evidence and an empirical investigation. *Journal of Business Research*, 56(6), 465-480.
- Dietz, T., Dan, A., & Shwom, R. (2007). Support for climate change policy: Social psychological and social structural influences. *Rural Sociology*, 72(2), 185–214.
- Dursun İ., Tümer Kabadayı, E., Köksal, G. C., & Tuğer, T. A. (2016). Pro-environmental consumption: Is it really all about the environment? *Journal of Management Marketing and Logistics*, 3(2), 114-114.
- Dursun, İ. (2019). Türkiye'de plastik poşetlerin ücretlendirilmesi uygulamasına yönelik tüketici tepkilerinin belirlenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 427-446.
- Eriksson, L., Garvill, J., & Nordlund, A. M. (2006). Acceptability of travel demand management measures: The importance of problem awareness, personal norm, freedom, and fairness. *Journal of Environmental Psychology*, 26, 15–26.
- EuroCommerce Report, The use of LCAs on plastic bags in an IPP context Brussels. Retrieved July 19, 2018 from the World Wide Web: https://circabc.europa.eu/webdav/CircaBC/env/ipp-regmeeting/Library/documents_distribution/eurocommerce/EuroCommerceLCA%20in%20an%20IPP%20context%20FINAL%20S_eptember%202004.pdf.
- Fujii, S. (2006). Environmental concern, attitude toward frugality, and ease of behavior as determinants of pro-environmental behavior intentions. *Journal of Environmental Psychology* 26, 262–268.
- Gruber, V., & Schlegelmilch, B. (2014). How techniques of neutralization legitimize norm- and attitude-inconsistent consumer behavior, *Journal of Business Ethics*, 121(1), 29-45.
- Harland, P., Staats, H., & Wilke, H. A., (1999). Explaining pro-environmental intention and behavior by personal norms and the theory of planned behavior. *Journal of Applied Social Psychology*, 29(12), 2505-2528.
- Harring, N., & Jagers, S. (2013). Should we trust in values? Explaining public support for pro-environmental taxes. *Sustainability*, 5(1), 210-227.
- Iyer, R., & Muncy, J. A. (2009). Purpose and object of anti-consumption. *Journal of Business Research*, 62(2), 160-168.
- Jackson, T., & Michaelis, L. (2003). Policies for Sustainable Consumption: A report to the Sustainable Development Commission, Retrieved July 19, 2018 from the World Wide Web: <http://www.sd-commission.org.uk/publications.php?id=138.html>
- Jakovcevic, A., Steg, L., Mazzeo, N., Caballero, R., Franco, P., Putrino, N., & Favara, J. (2014). Charges for plastic bags: Motivational and behavioral effects. *Journal of Environmental Psychology*, 40, 372-380.
- Kallbekken, S., & Sælen, H. (2011). Public acceptance for environmental taxes: Self-interest, environmental and distributional concerns. *Energy Policy*, 39(5), 2966-2973.
- Kauder, B., Potrafke, N., & Ursprung, H. (2018). Behavioral determinants of proclaimed support for environment protection policies. *European Journal of Political Economy*, 54, 26-41.
- Konisky, D. M., Milyo, J., & Richardson, L. E. (2008). Environmental policy attitudes: Issues, geographical scale, and political trust. *Social Science Quarterly*, 89(5), 1066-1085.
- Kotler, P., & Lee, N. (2010). *Social marketing: Influencing behaviors for good* (3rd ed.). Los Angeles: Sage.
- Lam, S. P. (2015). Predicting support of climate policies by using a protection motivation model, *Climate Policy*, 15(3), 321–338. <https://doi.org/10.1080/14693062.2014.916599>

- Laroche, M., Bergeron, J., & Barbaro-Forleo, G., (2001). Targeting consumers who are willing to pay more for environmentally friendly products. *Journal of Consumer Marketing*, 18(6), 503-520.
- Lastovicka, J. L., Bettencourt, L. A., Hughner, R. S., & Kuntze, R. J. (1999). Lifestyle of the tight and frugal: Theory and measurement. *Journal of Consumer Research*, 26(1), 85-98.
- Lewis, H., Verghese, K., & Fitzpatrick, L. (2010). Evaluating the sustainability impacts of packaging: the plastic carry bag dilemma. *Packaging Technology and Science*, 23, 145-160.
- Lubell, M. (2003). Collaborative Institutions, Belief-Systems, and Perceived Policy Effectiveness. *Political Research Quarterly*, 56(3), 309-323. <https://doi.org/10.1177/106591290305600306>
- Mørk, T. Bech-Larsen, T., Grunert, K.G., & Tsalis, G. (2017). Determinants of citizen acceptance of environmental policy regulating consumption in public settings: Organic food in public institutions. *Journal of Cleaner Production*, 148, 407-414
- Mostafa, M. M. (2007). Gender differences in Egyptian consumers' green purchase behaviour: the effects of environmental knowledge, concern and attitude. *International Journal of Consumer Studies*, 31(3), 220-229.
- Musa, H. M., Hayes, C., Bradley, M. J., Clayson, A., & Gillibrand, G. (2013). Measures aimed at reducing plastic carrier bag use: A consumer behaviour focused study, *Natural Environment*, 1(1), 17-23. doi:10.12966/ne.06.02.2013.
- NTV,2019. Erişim Adresi: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/2021-yilinda-depozito-uygulamasina-gececegiz,CvAexsAcE0mSZ6snSRKa7g> (Erişim tarihi: 12.03.2019)
- Nunnally, J. C., 1978. *Psychometric Theory*, 2nd ed. McGraw-Hill, New York, NY.
- Ozanne, L. K., & Ballantine, P. W. (2010). Sharing as a form of anti-consumption? An examination of toy library users. *Journal of Consumer Behaviour*, 9(6), 485-498.
- Pelletier, L. G., Dion, S., Tuson, K., & Green-Demers, I. (1999). Why do people fail to adopt environmental protective behaviors? Toward a taxonomy of environmental amotivation. *Journal of Applied Social Psychology*, 29(12), 2481-2504.
- Rauwald, K. S., & Moore, C. F. (2002). Environmental attitudes as predictors of policy support across three countries. *Environment and behavior*, 34(6), 709-739.
- Resmî Gazete, 2017, Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği. Erişim Adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/12/20171227-12.htm>
- Rhodes E., Axsen, J., & Jaccard, M. (2014). Does effective climate policy require well-informed citizen support? *Global Environmental Change*, 29, 92-104.
- Rienstra, S., Rietveld, P., & Verhoef, E. (1999). The social support for policy measures in passenger transport. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, 4(3), 181-200. [https://doi.org/10.1016/S1361-9209\(99\)00005-X](https://doi.org/10.1016/S1361-9209(99)00005-X)
- Rivers, N., Shenstone-Harris, S., & Young, N. (2017). Using nudges to reduce waste? The case of Toronto's plastic bag levy. *Journal of environmental management*, 188, 153-162.
- Romer, J. R. (2010). The evolution of San Francisco's plastic-bag ban. *Golden Gate University Environmental Law Journal*, 1(2), 438-466.
- Schade, J., & Schlag, B. (2003). Acceptability of urban transport pricing strategies. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, 6(1), 45-61.
- Schwartz, S. H., (1977). Normative influences on altruism, In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 10, pp. 221-279). New York: Academic Press.
- Skinner, B. F. (1953). *Science and human behavior*. New York: The Macmillan Company.
- Steg L., Dreijerink, L., & Abrahamse, W. (2005). Factors influencing the acceptability of energy policies: A test of VBN theory. *Journal of Environmental Psychology*, 25, 415-425.
- Steg, L., & Gifford, R. (2005). Sustainable transportation and quality of life. *Journal of Transport Geography*, 13, 59-69.
- Stern, P. C. (2000). Toward a coherent theory of environmentally significant behavior. *Journal of Social Issues*, 56 (3), 407-424.
- Stern, P. C., Dietz, T., Abel, T., Guagnano, G. A., & Kalof, L., (1999). A value-belief-norm theory of support for social movements: The case of environmentalism. *Human Ecology Review*, 81-97.
- Tan, L.P., Johnstone, M.L., & Yang, L. (2016). Barriers to green consumption behaviours: The roles of consumers' green perceptions. *Australasian Marketing Journal*, 24 (4), 288-299.

- Tuğer, A. T., Dursun, İ., & Kabadayı, E. T. (2018). Çevreci tüketim davranışı: Etkili faktörler ve teorik açıklamalar. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 2978-3007.
- UNEP (2018). Single-use plastics: A roadmap for sustainability. Erişim Adresi: https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/25496/singleUsePlastic_sustainability.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Yılmaz, C., Sezen, B., & Ozdemir, O. (2005). Joint and interactive effects of trust and (inter) dependence on relational behaviors in long-term channel dyads. *Industrial Marketing Management*, 34(3), 235-248.
- Wan, C., Shen, G. Q., & Choi, S. (2017). A review on political factors influencing public support for urban environmental policy. *Environmental Science & Policy*, 75, 70-80.
- Witkowski, T. H. (2010). A brief history of frugality discourses in the United States. *Consumption, Markets and Culture*, 13(3), 235-258.